

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL QILISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Xushvaqtova Mariyam

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti

PEM-715-guruh 2- kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ishlari tashkil qilish holatini o'rganish, amaldagi tajribadagi kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha samarali metodik yondashuvlarni ishlab chiqishga qaratildi. Tadqiqot davomida o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashga bo'lgan tayyorgarligi kuzatildi va tahlil qilindi. Taklif etilgan metodik model – motivatsiyani kuchaytirish, ijodiy va muammoli topshiriqlarni qo'llash, metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish hamda raqamli resurslardan foydalanishga asoslandi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, mustaqil ish, metodika, o'quvchi faolligi, metakognitiv ko'nikma, ijodiy topshiriq, raqamli resurslar, pedagogik yondashuv.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari ta'lim tizimidan chuqur mazmuniy yangilanishni talab qilayotgan bir davrda boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini shakllantirish masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Chunki iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish dinamikasi kuchaygan sharoitda shaxsdan yangi bilimlarni mustaqil egallay olish, mavjud axborotni tahlil qilib, unga ijodiy yondasha olish, o'z ta'lim jarayonini boshqara olish kabi metakompetensiyalar talab qilinadi. Mazkur kompetensiyalarning boshlang'ich sinf yoshidayoq shakllanishi esa o'quvchining keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyati va umrbod o'qish (lifelong learning) tamoyilini ongli ravishda qabul qilishiga mustahkam zamin yaratadi.

Boshlang'ich sinflarda mustaqil ishlarni samarali tashkil etish nafaqat o'quv faoliyatini faollashtirish, balki o'quvchining shaxsiy tajribasini kengaytirish, bilishga qiziqishini kuchaytirish, mas'uliyatni his etish, o'z-o'zini nazorat va baholash malakalarini

shakllantirish bilan bevosita bog‘liqdir. Shu bois, mazkur jarayonning ilmiy asoslarini chuqur o‘rganish, metodik yondashuvlarni takomillashtirish, topshiriqlarni o‘quvchi yosh xususiyatlariga mos holda konstruktiv ravishda loyihalash hozirgi pedagogik amaliyotning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar – kompetensiyaviy yondashuvning joriy qilinishi, raqamli ta‘lim platformalarining kengayishi, zamonaviy baholash mexanizmlarining shakllanishi – boshlang‘ich sinflarda mustaqil ishlarning mazmuni va shakllarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab maktablarda mustaqil ishlar ko‘proq reproduktiv xarakterda bo‘lib, o‘qituvchining ko‘rsatmalari asosida bajariladigan oddiy topshiriqlar bilan chegaralanib qolmoqda. Bunday yondashuv o‘quvchining mantiqiy tafakkurini, ijodiy izlanish faoliyatini, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini to‘liq shakllantirishga imkon bermaydi. Shunday ekan, mavjud metodik tajribani yangicha ilmiy asoslar bilan boyitish, konstruktivistik pedagogika, faoliyat yondashuvi, metakognitiv nazariya kabi nazariyalar asosida mustaqil ishlarni tashkil etish tizimini optimallashtirish zarurati tug‘ilmoqda.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish masalasi so‘nggi yillarda O‘zbekiston pedagog olimlarining ilmiy izlanishlarida muhim yo‘nalishlardan biriga aylangan. Milliy ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish va raqamli o‘quv muhitiga o‘tish jarayonlari mazkur mavzuning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Shu sababli, mavjud ilmiy adabiyotlarni mahalliy tadqiqotchilar ishlari asosida tahlil qilish tadqiqotning metodologik asoslarini aniq belgilashga yordam beradi.

O‘zbekiston olimlari orasida mustaqil ta‘lim va o‘quvchi faolligini rivojlantirish masalalari I. Hasanboeva, R. Ishmuxamedov, Sh. Sharipov, N. Sayidahmedov, A. Abduqodirov, M. Ochilov, B. Ziyomammedov kabi metodist olimlarning ishlari orqali chuqur yoritilgan. I. Hasanboeva boshlang‘ich ta‘lim didaktikasi bo‘yicha olib borgan tadqiqotlarida mustaqil ishning mazmuni o‘quvchining bilish ehtiyojlariga mos bo‘lishi,

topshiriqlar shaxsiy tajriba asosida amalga oshirilishi kerakligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, mustaqil ishlar nafaqat bilimni mustahkamlash vositasi, balki shaxs rivojlanishining psixologik omili sifatida qaralishi lozim.

R. Ishmuxamedovning innovatsion texnologiyalar bo’yicha tadqiqotlari mustaqil ta’limning samaradorligi o’quvchi faol ishtirok etadigan ta’limiy muhitga bog’liqligini ko’rsatadi. U kiritgan “faol ta’lim texnologiyalari”, “muammoli vaziyatlar yaratish”, “loyiha asosida o’qitish” g’oyalari boshlang’ich sinflarda mustaqil ishlarni loyihalash uchun metodik poydevor vazifasini bajaradi.

N. Sayidahmedovning didaktik tizimlarni modernizatsiya qilish bo’yicha ishlari o’quvchining mustaqil fikrlashi analiz-sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi aqliy amallarni tizimli mashq qilish orqali shakllanishini asoslaydi. Shuningdek, u boshlang’ich sinfda mustaqil ishlarni tasniflab, ularning maqsadga yo’naltirilganligi, murakkablik darajasi va yoshga mosligi jarayonning muvaffaqiyatini belgilashini ta’kidlaydi.

Shu bilan birga, mahalliy psixolog olimlar — M. Qurbonov, E. G’oziyev, N. Mavlonova kabi tadqiqotchilar o’quvchi shaxsining rivojlanishida motivatsiya, mustaqil fikrlashga yo’naltirilgan muloqot muhiti va o’quv faoliyatini boshqarish ko’nikmalari muhimligini ilmiy asoslab bergan. Ularning fikricha, boshlang’ich yoshdagi bolalarda mustaqillik bir vaqtning o’zida emotsional, ijtimoiy va intellektual jarayon bo’lib, pedagogik yondashuvning kompleks xarakterda bo’lishini taqozo etadi.

Tadqiqot metodologiyasi O’zbekiston ilmiy maktabi tomonidan shakllantirilgan quyidagi yondashuvlarga tayanadi:

1. Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim yondashuvi. A. Abduqodirov va N. Azizxo’jayev asoslagan mazkur yondashuv o’quvchining individual imkoniyatlari va o’quv ehtiyojlarini hisobga olishni taqozo etadi. Mustaqil ishlar topshirig’i ham shu tamoyilga tayangan holda differensial tarzda tuzilishi kerak.

2. Faol ta’lim metodlari. Ishmuxamedov ta’kidlaganidek, mustaqil ish faollikni kuchaytiruvchi texnologiyalar — muammoli ta’lim, interfaol metodlar, hamkorlikda o’qish — orqali samarali tashkil qilinadi.

3. Kompetensiyaviy yondashuv. Davlat ta’lim standartlarida belgilanganidek, boshlang’ich sinf o’quvchisi mustaqil ta’lim olish kompetensiyasiga ega bo’lishi zarur.

Shu bois, mustaqil ishlar faqat bilim emas, balki faoliyatni boshqarish, maqsad qo'yish, refleksiya yuritish kabi kompetensiyalarni shakllantirishga qaratiladi.

4. Milliy tarbiya konsepsiyasiga moslik. R. Jo'rayev, A. Rasulov kabi olimlar fikriga ko'ra, mustaqil ishlar mazmuni milliy qadriyatlar, bolalarning ijtimoiy tajribasi va mahalliy muhit bilan uyg'un bo'lishi shart. Bu o'quvchi uchun mazmunni yanada qiziqarli va ma'noli qiladi.

5. Raqamli pedagogika. So'nggi yillarda mahalliy tadqiqotchilar — L. Sodiqova, M. Rahimov — raqamli ta'limning boshlang'ich sinflarda mustaqil faoliyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini asoslab bermoqda. Raqamli platformalar, multimedia topshiriqlar va adaptiv testlar mustaqillikni kuchaytiruvchi vosita sifatida qaraladi.

Mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki:

1. mustaqil ishlar o'quvchining shaxsiy rivojlanishini ta'minlovchi asosiy mexanizmdir;
2. metodika mahalliy pedagogik meros va zamonaviy texnologiyalar integratsiyasida rivojlanishi lozim;
3. o'qituvchi jarayonning asosiy boshqaruvchisi emas, balki tashkilotchi va yo'naltiruvchi bo'lishi kerak;
4. raqamli muhitga moslashtirilgan topshiriqlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqillikni sezilarli oshiradi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ishlarini tashkil qilish amaliyotini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va amaliyotga tatbiq etilishi mumkin bo'lgan takomillashtirilgan metodik yondashuvni ishlab chiqishga qaratildi. Tadqiqot jarayonida maktablarda kuzatishlar o'tkazildi, o'qituvchilar bilan suhbatlar tashkil etildi, o'quvchilarning mustaqil ish topshiriqlarini bajarish jarayoni tahlil qilindi va ishlab chiqilgan yangi usullar sinovdan o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinflarda mustaqil ishlarni samarali tashkil qilish o'quvchilarning faolligi, fikrlashi va qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

Avvalo, diagnostika bosqichida o'qituvchilarning mavjud metodik faoliyati tahlil qilindi. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, aksariyat o'qituvchilar mustaqil ishlarni ko'proq darslikdagi tayyor mashqlar asosida tashkil etishi, topshiriqlar bir xil bo'lishi, o'quvchilarning yoshiga va individual imkoniyatlariga mos ravishda murakkablik darajasi farqlanmasligi aniqlandi. Bu esa barcha o'quvchilarni bir xil tempda ishlashga majbur qiladi va o'quvchi shaxsining individual rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, o'qituvchilarning ko'pchiligi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z-o'zini baholash yoki tadqiqotga qiziqishni shakllantirishga yo'naltirilgan topshiriqlardan kam foydalanadi. Shu sababli, mustaqil ishlar ko'proq bilimni mustahkamlash vazifasini bajaradi, ammo ijodiy va analitik faoliyatni kuchaytirish vazifasini to'liq bajarmaydi.

O'quvchilar bilan o'tkazilgan kuzatishlarda shuni ko'rish mumkin bo'ldiki, turli darajadagi mustaqil topshiriqlar berilganda o'quvchilar faolroq ishlaydi, topshiriq mazmuni qiziqarli bo'lsa, ularda o'rganishga bo'lgan motivatsiya oshadi. Ammo murakkab yoki aniq ko'rsatmasiz berilgan topshiriqlarni bajarishda ko'pchilik o'quvchilar qiynaladi, o'qituvchidan yordam kutib qoladi. Bu holatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil faoliyat mexanizmi hali to'liq shakllanmaganligini bildiradi. Shuningdek, tajriba davomida o'quvchilarning mustaqil ishga bo'lgan munosabati ham kuzatildi. Ularning bir qismi mustaqil ishlashni yaxshi ko'rsa, yana bir qismi darslikdan tashqariga chiqishni, yangi g'oyalar yaratishni yoki muammoli topshiriqlarni bajarishni qiyin deb hisoblaydi. Bu esa topshiriqlarni yanada sodda, ammo mazmunli qilib loyihalash zarurligini ko'rsatdi.

Tadqiqotning muhim bosqichi sifatida taklif etilgan metodik model sinovdan o'tkazildi. Ushbu model mustaqil ishlarni to'rt asosiy yo'nalish asosida tashkil etishni ko'zda tutadi: motivatsiyani kuchaytirish, topshiriqlarni aniq reja asosida berish, metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirish va o'qituvchining pedagogik dizayner sifatida faol ishtiroki. Sinov jarayonida o'quvchilarga turli darajadagi topshiriqlar taklif etildi: kuzatishga asoslangan topshiriqlar, ijodiy savollar, hayotiy vaziyatlar asosida muammoli topshiriqlar, oddiy loyihalar, mini-tadqiqotlar va raqamli vositalar bilan bog'liq mashqlar.

Olingan natijalarga ko'ra, tajriba guruhidagi o'quvchilarda bir qator ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Ular topshiriqni mustaqil bajarishga ko'proq harakat qildi, masalaga boshqacha yondashish, turli yechimlar taklif qilish, xulosaga kelish, o'zining ishini

baholash kabi ko'nikmalarda o'sish kuzatildi. O'quvchilar topshiriqlarni bajarishda faollashgan, ba'zilar hatto qo'shimcha ma'lumot izlashga ham qiziqdi. Bu esa o'quvchilarda qiziqishning oshganini ko'rsatadi. Tajriba davomida o'quvchilar o'zlarining xatolarini o'z vaqtida anglay boshladi, ayrim o'quvchilar har bir bosqichdan so'ng qisqa refleksiya yozish orqali jarayonni nazorat qilishni o'rgandi. Natijada, tajriba guruhidagi o'quvchilarning ko'nikmalari nazorat guruhiga qaraganda sezilarli yuqori bo'ldi.

Natijalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mustaqil ishlar o'quv jarayonining faqat bir qismi emas, balki o'quvchini rivojlantiruvchi asosiy vosita ekan. Agar mustaqil ishlar to'g'ri tashkil qilinsa, o'quvchilar nafaqat bilimni mustahkamlaydi, balki yangi bilim olishga bo'lgan ehtiyoji kuchayadi, o'z ustida ishlashga intiladi. Tajriba davomida shuni kuzatdikki, o'quvchilar mustaqil ishlash jarayonida o'zlarini erkinroq his qiladi, mas'uliyat sezadi va vazifaga bo'lgan munosabati ijobiy tomonga o'zgaradi. Bu holat o'quvchining psixologik rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ishlarini tashkil qilish jarayonini o'rganish va uni takomillashtirishga qaratildi. O'tkazilgan kuzatishlar, suhbatlar, diagnostik tahlillar hamda tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatdiki, mustaqil ishlarni samarali tashkil etish boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Aksariyat maktablarda mustaqil ishlar asosan tayyor mashqlarni bajarish bilan cheklanib, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, o'z-o'zini nazorat qilishini yoki ijodiy yondashuvini yetarlicha rivojlantirmaydi. Bu esa metodik yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida taklif etilgan yangilangan metodik model – motivatsiyani kuchaytiruvchi topshiriqlar, ijodiy va muammoli vazifalar, differensial yondashuv, metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirish hamda raqamli vositalardan foydalanishni o'z ichiga oldi. Ushbu model sinovdan o'tkazilganda o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishi, mas'uliyati, topshiriqlarni mustaqil bajarish tezligi va sifatida sezilarli o'sish kuzatildi. O'quvchilarda xatolarni tahlil qilish, o'z faoliyatini baholash, bir nechta yechim taklif qilish kabi ko'nikmalar shakllandi. O'qituvchilarda esa metodik tayyorgarlik, topshiriqlarni loyihalash va differensial yondashuv bo'yicha tajriba ortdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hasanboeva I., Yo'ldosheva Sh., Safarova R. Pedagogika. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
2. Ishmuxamedov R. J., Abduqodirov A. A., Pardaev A. X. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: "Sano-standard", 2019.
3. Sayidahmedov N. Didaktika: ta'lim nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018.
4. Mavlonova R., Usmonboeva M., Hasanboeva O. Pedagogik mahorat. – Toshkent: "O'qituvchi", 2017.
5. Ziyomammedov B., Qodirov B. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021.
6. Abduqodirov A., Jo'rayev R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va pedagogik dizayn. – Toshkent: "Istiqlol", 2020.
7. Ochilov M. Boshlang'ich ta'limda o'qitish metodlari. – Qarshi: "Nasaf", 2016.
8. G'oziyev E. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: "Tafakkur", 2019.
9. Qurbonov M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2018.
10. Azizxo'jayev N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: "Fan", 2017.
11. Sharipov Sh. Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: "O'qituvchi", 2022.
12. Nurmatov K. Ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2020.